

Het jaar 2010 verslagen

Onderzoek jaarverslaggeving

Inleiding op het themanummer

Quality? What quality?

Ralph ter Hoeven

Voor u ligt *Het jaar 2010 verslagen: onderzoek jaarverslaggeving*; de zestiende editie in een reeks waarin onderzoek naar de kwaliteit van jaarverslaggeving centraal staat. Evenals vorig jaar is deze editie tot stand gekomen door een samenwerking tussen de NBA (Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants) en het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (MAB). De in dit nummer opgenomen bijdragen zijn beoordeeld door een redactie bestaande uit Chris Knoops, Henk Langendijk, Henk Verhoek en ondergetekende. De redactie is bij de keuze van de onderwerpen en de auteurs bijgestaan door de redactieraad.

Kwaliteit van de financiële verslaggeving: dat is en blijft het 'leitmotiv' van deze al lang lopende reeks en geeft gelijk aanleiding voor de vraag: hoe staat het er nu eigenlijk voor met deze kwaliteit?

Er zijn allereerst bemoedigende signalen aan het front te melden. Ik wijs op een onderzoek van Bouwens, Leung en Verriest (2011) naar aanleiding van de evaluatie van de Wet toezicht financiële verslaggeving (Wtftv) in Nederland. De onderzoekers concluderen dat sinds de invoering van deze wet in 2007 er minder aan winstmanipulatie gedaan wordt en analisten beter in staat zijn de financiële informatie van Nederlandse bedrijven te verwerken. Tevens concluderen ze dat de kwaliteit van financiële verslaggeving de laatste twintig jaar sterker is toegenomen in Nederland dan in andere landen. Ook de AFM stelt in een persbericht op 28 september 2011 dat zij de indruk heeft dat de kwaliteit van de financiële verslaggeving stap voor stap verbetert. Dit betreft volgens de AFM vooral de kwaliteit van de toelichting op de financiële overzichten in de jaarrekening.

Dit doet de vraag opkomen of met betere navolging van de door IFRS gestelde toelichtingsvereisten de kwaliteit van de financiële verslaggeving verbetert. En dat werpt ons

terug op de vraag wat nu eigenlijk verstaan moet worden onder dit paraplubegrip: kwaliteit van financiële informatie.

Bouwens et al. (2011) stellen in het eerder aangehaalde onderzoek dat in wetenschappelijke artikelen kwaliteit wordt uitgedrukt in dimensies als winstregulatie en winststuring, verstrekking van conservatieve informatie (informatieverstrekking in overeenstemming met het voorzichtigheidsprincipe), voorspelbaarheid van winstcijfers en waardererelevantie van winstcijfers. Deze kwaliteitsdimensies zijn geschikt voor het uitgebreide kwantitatief-empirisch onderzoek dat in de gerenommeerde internationale accounting-journals doorgaans wordt opgenomen. Niet zozeer individuele jaarrekeningen worden onderzocht op kwaliteit van de daarin opgenomen informatie maar kwaliteit wordt afgeleid uit de reactie van een collectiviteit van beleggers (blijkend uit bijvoorbeeld koersbewegingen op de aandelenbeurs) op de publicatie van financiële informatie (dimensie: waardererelevantie) of in de mate waarin door het management beïnvloedbare posten (ontleend aan omvangrijke databases zoals Reach) leiden tot een egalere winstbeeld (dimensie: winstregulatie). Knoops (1999) heeft overigens de verschillende varianten van deze empirische onderzoeksbenadering op een overzichtelijk wijze geïnventariseerd.

De kwaliteitsdimensie van de Wtftv-afdeling van de AFM zal mede door het aan haar verstrekte wettelijke mandaat een geheel andere zijn. Kwaliteit zal primair gemeten worden langs de dimensie van het normenkader (IFRS) dat moet worden nageleefd en dat op het niveau van de individuele jaarrekening wordt getoetst. Knoops (1999) spreekt in dit verband over een normatief-pragmatische onderzoeksbenadering. Zowel dimensie als onderzoeksmethode kunnen dus wezenlijk verschillen in rapporten en publica-

ties die handelen over kwaliteit van financiële informatie. Het is zeker niet denkbeeldig dat de kwaliteit van financiële informatie langs een wetenschappelijke dimensie (bijvoorbeeld winstegalisatie) afneemt terwijl deze langs een 'compliance-dimensie' (naleving IFRS) toeneemt. Bij rapporten en uitspraken over kwaliteit is het dus van belang om na te gaan langs welke dimensie(s) en door middel van welke onderzoeksmethode het kwaliteitsbegrip wordt gemeten en gewogen.

De kwaliteit van de financiële informatie staat uiteraard ook centraal in het Conceptual Framework van de International Accounting Standards Board (IASB). In het in september 2010 gewijzigde Framework wordt in hoofdstuk 3 aandacht besteed aan de kwalitatieve kenmerken van nuttige financiële informatie (IASB, 2010). De IASB onderscheidt twee fundamentele en vier ondersteunende kenmerken van kwaliteit. De fundamentele kenmerken zijn relevantie en betrouwbaarheid ("faithful representation") en de ondersteunende kenmerken zijn vergelijkbaarheid, verifieerbaarheid, tijdigheid en begrijpelijkheid. Het gaat gezien het bestek van dit voorwoord te ver om alle begrippen te behandelen maar het behoeft weinig betoog dat onderzoek naar de mate van het voldoen aan (al) deze kwaliteitskenmerken lastig te verwezenlijken zal zijn. Onderzoek naar relevantie voor de gebruiker van de jaarrekening zal anders moeten worden ingericht dan onderzoek naar de betrouwbaarheid van informatie. Fundamenteel zal de keuze zijn of het onderzoek zich richt op individuen of collectiviteiten. Wordt de mate van relevantie gemeten door de economische beslissingen van (een verzameling van) individuen in het onderzoek te betrekken of wordt de koersbeweging op een effectenmarkt als 'proxy' voor het collectieve gedrag (en daarmee de relevantie) gekozen? Als het gaat om betrouwbaarheid dan stuiten onderzoekers vaak op beperkingen in het verkrijgen van relevante onderzoeksdata. Voor betrouwbaarheidsstudies zouden bijvoorbeeld de financiële administraties van ondernemingen of de controledossiers van accountants onderzocht kunnen worden maar een dergelijk type onderzoek stuit al snel op grenzen van privacy en praktische haalbaarheid. Ook voor het meten langs de dimensie van betrouwbaarheid worden 'proxy's' gehanteerd zoals het aantal herzieningen ('restatements') van de reeds gepubliceerde jaarrekeningen.

Het type onderzoek in deze editie volgt een normatief-pragmatische benadering en richt zich op de naleving van een normenkader op basis van gepubliceerde jaarrekeningen of jaarverslagen. Dit normenkader is in vier van de zes artikelen IFRS, in één artikel de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving en in een ander artikel een specifieke, aan een bedrijfstak gerelateerde, code van goed onderne-

mingsbestuur (Code Banken). Uiteraard gelden ook voor dit type onderzoek de nodige beperkingen. Laat ik er twee noemen. Jaarrekeningonderzoek richt zich op het eindproduct, de in de jaarrekening publiekelijk bekend gemaakte informatie en niet op het gegevensverwerkende proces dat daaraan ten grondslag ligt. Zo kunnen onderliggende transacties en gebeurtenissen verkeerd zijn verwerkt en gewaardeerd. Indien deze echter wel zijn opgenomen in een jaarrekening die op alle fronten goed voldoet aan de presentatie- en toelichtingsregels, dan zullen deze tekortkomingen zonder nader boekenonderzoek niet of nauwelijks te traceren zijn. Een voorbeeld is het ten onterechte niet opnemen van een garantieverplichting of het verkeerd verwerken van een leasecontract. Uiteraard zal het interne beheersingsproces van de onderneming, de externe accountantscontrole (en het toezicht daarop) mitigerend moeten werken op dit risico. Maar zelfs als (en dat ten tweede) alle transacties en gebeurtenissen goed zijn verwerkt en regels (normen) goed zijn nagevolgd, wil dat niet zeggen dat het eindproduct (bijvoorbeeld de jaarrekening) aan alle kwaliteitsdimensies voldoet. Er kunnen namelijk zwaktes zijn in het normenkader zelf. Een bekende zwakte is de zogenoemde 'information overload'. Essentiële informatie kan verloren dreigen te gaan in de veelheid van verplichte toelichtingen. Het heeft de FASB ertoe aangezet om aan een 'disclosure framework' te gaan werken waarbij de eisen voor de inrichting van de toelichting vanaf een hoger niveau worden beoordeeld op relevantie voor de gebruiker. Een andere zwakte kan zijn dat de normen verplichten tot een analyse waarvan het management meent dat deze niet leidt tot zinvolle informatie voor de gebruiker. Voorbeelden daarvan zijn in deze editie ook te vinden. Ik wijs op de veelheid aan geconstateerde alternatieve winstbegrippen in het artikel van Backhuijs en Knoops waaruit blijkt dat het management vaak moeilijk uit de voeten kan met de IFRS-winstbegrippen, zelfs rekening houdend met de relatief grote vrijheden die IFRS biedt voor de inrichting van (en subclassificatie binnen) de winst-en-verliesrekening. Ook zeer evident komt dit naar voren in het artikel van Bout over de risicoverslaggeving door banken. Hij haalt de jaarrekening van RBS aan waarin de blootstelling aan kredietrisico eerst uitgebreid wordt toegelicht conform de interne rapporteringswijze van RBS zelf. Waarna vervolgens bijna even uitgebreid de risicoanalyse volgens de bepalingen van IFRS 7 uit de doeken wordt gedaan. De onderneming meent dat door het negeren van zogenoemde 'master netting agreements' informatie op basis van IFRS 7 niet nuttig is voor de gebruiker en doet de exercitie volgens haar eigen maatstaven over. Ook in het artikel van mijn hand over pensioenverslaggevingsregels speelt zwakheid in het (voormalige) normenkader een rol. De RJ heeft het op IAS 19 gebaseerde normenkader over de verwerking van

pensioenen (RJ 271.3) radicaal gewijzigd omdat de oude standaard te weinig rekening hield met de scheiding van de verantwoordelijkheden die we in Nederland op grond van de Pensioenwet kennen. Het oude normenkader leverde dus in de ogen van de RJ geen kwalitatief hoogstaande informatie op.

Tot slot aandacht voor de specifieke inhoud van deze zestiende editie. Evenals in voorgaande edities zijn de onderwerpen in deze editie gekozen op grond van hun actualiteit die kan bestaan uit het actuele economische klimaat of de veranderende regelgeving. In deze editie komt een variëteit aan onderwerpen aan bod. Backhuijs en Knoops doen onderzoek naar de presentatie-alternatieven in primaire financiële overzichten en gaan tevens in op het gebruik van de eerder genoemde alternatieve (non-GAAP) winstbegrippen. De Feijter en Van der Tas vervolgen met een artikel over IFRS 3-Revised die in 2010 voor het eerst moest worden toegepast. In het derde artikel (van mijn hand) ga ik eveneens in op nieuw van toepassing zijnde regelgeving en wel die van RJ 271.3 over pensioenen. De Bos, Edelman, Scheffe en Jans-van Wieringen vervolgen met onderzoek naar de naleving van de Code Banken (ook in 2010 voor het eerst van kracht). In het vijfde artikel onderzoekt Bout de kwaliteit van naleving van de risico-toelichtingsbepalingen van IFRS 7 bij zowel een populatie van Nederlandse als Europese banken. Onderzoek naar de kwaliteit van verslaggeving van banken komt dus twee keer voor in deze editie en lijkt me in het huidig tijdsgewricht niet geheel onterecht. In het laatste artikel onder-

zoeken Laning en Langendijk de kwaliteit van informatie omtrent het beleggingsbeleid, premiebeleid en toeslagbeleid van pensioenfondsen. In deze voor de fondsen zware economische tijden spreekt de relevantie van de dergelijke informatie voor zich.

De rode draad van deze zes artikelen is dat er nog genoeg ruimte voor verbetering is. Conform de reeds lang bestaande traditie bevatten de artikelen 'best practices' die stimulerend kunnen werken voor verschaffers van informatie. Ik spreek de hoop uit dat deze artikelen zullen bijdragen aan de reeds veel genoemde kwaliteit van financiële verslaggeving, langs welke dimensie dan ook gemeten!

Tot slot wil ik graag namens de redactie van *Het Jaar 2010 Verslagen* de auteurs zeer hartelijk bedanken voor hun bijdrage aan deze editie die vaak vóór of vlak na een zwaar bevochten zomervakantie tot stand moest komen. Ook dankt de redactie al diegenen die hebben bijgedragen aan dit dikwijls zeer arbeidsintensieve empirisch jaarrekening-onderzoek. ■

Prof. dr. R.L. (Ralph) ter Hoeven RA is partner op het vaktechnisch centrum van Deloitte Accountants en hoogleraar externe verslaggeving aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is tevens voorzitter van de redactie van *Het jaar 2010 verslagen*.

Literatuur

■ Bouwens, J, E. Leung en A. Verriest (2011), *Rapport over de Evaluatie van de Wet toezicht financiële verslaggeving*, Universiteit van Tilburg, Departement Accountancy, 25 februari.

■ International Accounting Standards Board (IASB) (2010), *Conceptual Framework for Financial Reporting*, Chapter 3: Qualitative characteristics of useful financial information, IASC Foundation.

■ Knoops, C.D. (1999), De kwaliteit van de financiële verslaggeving: de normatieve versus de empirische benadering, in: A.J. Bindenga, M.A. van Hoepen en M.N. Hoogendoorn (red.), *Bericht Gegeven*, Opstellenbundel aangeboden aan prof. drs. F. Krens, pp. 239-258.